

Dr. Szabó Árpád

VALLÁSSZABADSÁG ÉS UNITARIZMUS

Előadásomban a címben foglalt témát hármasságban tekintem: a múlt, jelen és jövő összefüggésében szeretném tárgyalni. Ezért először arról beszélek, amit a múlt mint történelem mutat, majd szólni fogok a jelen helyzetéről, és végül a jövő elvárásairól vallásunkkal szemben.

Bevezetésként azonban néhány elvi megállapítást teszek a vallásszabadság lényegét illetően. A vallásszabadság mint alapvető emberi jog egyedülálló a maga nemében, ugyanis az egyén teljes autonómiáját jelenti hitbéli választásában. Mivel a vallás elválaszthatatlan kísérője az emberi tudatnak, minden ember személyes vallással bír, és minden közösség kollektív vallással rendelkezik. A vallásszabadság tehát nem egyszerűen csak törvényes joga a személy erkölcsi integritása védelmének a hatalom erőszakoskodásaival szemben, hanem érzelmi jog is, ahogyan az az ember lojalításában érvényesül, amellyel vallásos hitének, ill. egyházának tartozik.

Sokféle vallás van, s a reformáció korától a kereszténységben belül is többféle felekezet, és nem mindenikük tartja a türelem elvét tanítása fontos elemeként. Különösen az ún. könyv-vallások, amelyek fegyverrel és vérrel terjedtek, munkálták és folytatják a türelmetlenség beoltását a hitükön kívülállókkal szemben. Ezért azt mondhatjuk, hogy a vallásszabadság eszméjében két egymással ellentétes cél konfliktusa mutatkozott meg kezdettől fogva: egyfelől az egyenlő tisztelet és megbecsülés valamennyi hitfeifogás és vallás iránt; másfelől a dogmatikus türelmetlenség, amely magában foglalja az uralkodó hit terjesztését és mások megtérítését erre a hitre, és törvényesíti a másokkal szembeni diszkriminációt vallási alapon.

Az unitárius vallás annak a gondolatnak a jegyében született és izmosodott Dávid Ferenc reformációjában, amit a tordai ediktum jézusi szellemben így fejez ki: „a hit Isten ajándéka, ez hallásból létszen, mely hallás Isten igéje által van”. Ezért számára a vallásszabadság az ember legszentebb jogának az érvényesülését jelentette, mivel Isten előtt az ő gyermekeiként mind egyformák vagyunk, ezt megélni csak mások iránti tiszteletben és szeretetben lehet. Dávid Ferenc a hitviták során ezt így fogalmazta meg: „A hit kérdésében nem a hatóság karjával, hanem az ige igazságával és a lélek szeretetével kell eljárni”.

A magára maradt egyháznak azonban csakhamar meg kellett tanulnia, hogy a vallásszabadság mások számára nem ezt, hanem az uralkodó vallás türelmetlenségét és erőszakosságát jelentette. Már a 16. század végén, alig néhány évvel az unitarizmus felvirágása után, egyházunknak élet-halál harcot kellett vívnia a megmaradásért. Fontos szerep jutott azoknak, akik az egyház külső szervezeti megerősödésében látták biztosítva a jövőt és lefektették egyházalkotmányunk alapjait. Ennek a korszaknak mégis Enyedi György az igazi hőse, aki éppen a vallásszabadság szellemében egy reális unitárius történelmi tudat kialakítását munkálta.

Ha Dávid Ferenc az unitárius hit alapelveit fektette le, úgy Enyedi György hitünk megmaradásának elveit alapozta meg. Felismerte, hogy egyházunk az erdélyi történelem viharveréseik között csak úgy maradhat fenn, ha életelvévé teszi a minőség gondolatát. „Nem a sokaságban rejlik az érték, és ez független az időtől” — hirdette. Tisztán látta és élte, hogy a minőség nagyobb hatalom, mint a mennyiség. Ezzel az Isten által nekünk adott hatalommal azonban meg kell tanulnunk helyesen élni.

Ez a minőség szempontú önértéktudat, amely az evangéliumból táplálkozott és társult az egyetlen szilárd társító erővel, a tiszta erkölccsel lett erőforrásává egyházunknak a következő századok megpróbáltatásaiban. Számban fogyatkoztunk, anyagiakban szegényedtünk, üldöztek és megtiportak, elvitatták kereszténységünket, megfosztottak templomainktól és iskoláinktól, de lélekben megtörni, hitünkben elsorvasztani soha nem tudtak. Az apostollal együtt vallották és élték elődeink: „Amiért nem csüggedünk; sőt ha a mi külső emberünk megromol is, a belső mindazáltal napról-napra újul” (2Kor 4,16).

Ennek a belső szabadságnak volt hirdetője a 17. század nagyhatású prédikátora Árkosi Benedek. „Az embernek kettős természete van, írja — egy isteni, mely felfelé viszi a magasabbrendűségbe, és egy emberi, amely lefelé húzza a bűnbe. Célunk az emberi természet legyőzése által szabad érvényesülést biztosítani az isteni természetünknek. Isten nemcsak lehetőséget adott erre, de kötelességünké tette a belső szabadság megvalósítását.

Természetesen a törvényben foglalt szabadság hiánya is fájdalmasan vetődik fel a dési egyezés korában. Árkosi mindazt, ami egyházunkkal történt, a több felekezetet létének tulajdonítja. „Soha addig az országok békeességben nem lesznek, amíg sok vallások lesznek egy országban” — olvassuk egyik elmékedésében. A vallások különféleségének megszüntetését kívánni méltó dolog, de azt nem az ember, hanem Isten viszi végbe. Emberileg van-e megoldás — teszi fel a kérdést. Válasza egyértelmű: a vallásszabadság biztosításában. Végeredményben a hiba nem a vallások sokféleségében van, hanem a vallásüldözésben. Ezért a magisztrátusokhoz, a tisztségviselőkhöz fordul, akiknek kötelessége tiszteletben tartani a több vallást. Különösen Erdélyben joggal követelheti a nép a közhivatalnokok részéről a vallásokkal szembeni türelmes magatartást, mivel itt erre őket törvény is kötelezi. De találhattak-e meghallgatásra szavai?

Az üldözés és az erőszak vihara a 18. században zúdul teljes erejével egyházunkra és vallásunkra. Csoda-e ha az események súlya alatt sokszor tesznek fel ilyen kérdéseket: ha az igazság a mi oldalunkon van, miért nem pártolja Isten az igazság harcosait? Mi célja van Istennek velünk, minőn annyiszor és olyan keservesen látogat meg? Az egyház sorsát Jézushoz hasonlítják: „A fátum, amely nekünk adatott, Krisztusnak fátuma” — jajdul fel ifj. Kozma Mihály.

Buzogány Mózes midőn felsorolja a veszteségeket, így folytatja: „Mindezeket elhallgatnám, de nem lehet, hogy ne keseregjek! Mit cselekedjék az eklézsia népe ilyen állapotban?” — kérdezi. „Kétségbeessék-e, szívét megkeményítse-e, hogy ne érezze Isten ostorát? Avagy odaadja lelkét a fenevadaknak? Nem, semmiképpen!” Nem elég a kesergés, pozitív és konkrét lépésekre van szükség a megmaradáshoz! Honnan meríthettek, maradt-e erőforrásuk? Igen, s ez nem volt más, mint a hitből táplálkozó minőségi önértéktudat és a senki által el nem vehető belső szabadság.

Belsőleg kell megújulni s ezért kesergés helyett imádkozni kell, — írja. Bátorítani egymást, hogy „vallást tudjunk tenni hitünkéről, ha a szükség úgy kívánja”. Tanulni és segíteni egymást.

A 18. század végére aztán besüt a felvilágosodás napja egyházunk szaggatott egére, legalább is egy sugara életmentően érkezik hozzánk a Türelmi rendeletben. Hatására mintegy fellélegzik a sokat szenvedett közösség és magára talál a veszteségek pótlásában. Templomok épülnek, harangok szólalnak meg kihaltak hitt falvakban és lelkekben, tornyok csillagos feje fúródik a magasba s viszi magával a megtört szemek sugarát és a szív titkos reményeit.

A felvilágosodás igazi hatása azonban az emberi gondolkodásban és a lélek világában ment végbe. A szabadság eszméje, mint az emberi méltóság feltétele és kifejezője, jogot követel magának. Nálunk Körmöczi János a felvilágosodás próféta, aki változást sürget az ember értékszemléletében a szabadság irányában. Mit kell megőriznie az embernek? — kérdezi. Mindenekelőtt szabad gondolkodását,

mert csak a szabadon gondolkodó ember lehet személy, a legmagasabb rendű érték, az istenfiúság hordozója és megvalósítója. Másodsor szabad megnyilvánulásának jussát, mint önértéktudatának kifejezését, s végül, ami ezekből következik: emberi méltóságának tudatát.

De vajon a felvilágosodás s a 19. század többi eszmeáramlata behatolt a vallás világába és ott elindította a változás alapvetően új folyamatát a vallásszabadság igazi lényegének érvényesülése felé? Az a tény, hogy a század közepén, az 1848-iki országgyűlés újból törvénybe iktatta és kinyilvánította a vallásszabadságot, megváltoztatta a hitfelfogások és felekezetek egymáshoz való viszonyát az együttműködés irányában?

Korántsem! Semmi sem változott: a felekezeti gyanakvás és elfogultság, a vallási megkülönböztetés éppen az maradt, ami volt. De ez már a jelenbe vezet minket.

Jelen helyzetünk felvázolását, ünneprontó szándék nélkül, ezzel a kérdéssel kezdem: Miért van az, hogy a vallásszabadság eszméje és annak érvényesülése elsősorban a kis csoportok, közösségek, másszóval a vallási kisebbségek számára létkérdés? Mielőtt válaszolnék, a kérdés tükrében megállapíthatjuk együtt, hogy az 1568-iki tordai ediktumnak éppen az a tény ad rendkívüli jelentőséget és értéket, hogy az akkor született és annak az unitárius hitnek eszmei hatására, amely akkor történelme legragyogóbb és sikeresebb korszakát élte. Nem létét akarta tehát általa biztosítani, hanem érvényt szerezni a lelkiismeret szabadságának és a keresztényi szeretetnek.

A 20. század végének modern korszaka hasonlóan szomorú képet mutat, mint az előző századok. A vallások nemcsak a köztük levő nézetkülönbségek felszámolását mulasztották el, de nem sikerült megtanulniok az együttélést és együttműködést Isten közös atyóságának és az ember testvériségének eszméjével összhangban. Atrocitásokat és kegyetlenkedéseket követtek és követnek el a vallás nevében. Gyakran lehetünk tanúi annak a jelenségnek, miszerint minél mélyebb egy egyének vagy közösségnek a hite saját vallásában, annál magasabbra csap a fanatizmus és fundamentalizmus, amely türelmetlenséget és összeütközést eredményez. Ahelyett, hogy az emberiség új formáit beillesztenék érdeklődési körükbe, s átfognának minden embert, nemcsak saját felekezetük tagjait, a világ vallásai makacsul ragaszkodnak saját teológiájuk és elfogadott dogmáik szentségéhez, s fenntartják maguknak az igényt, hogy csak ők az igazság és a kijelentés birtokosai a kiválasztott kevesek számára.

Ezért a vallásszabadság eszméje a jelenkori világban nem csupán a türelmet kell biztosítsa a hagyományos vallásos hitek sokféleségében, hanem egy mély lelki-ségben megnyilatkozó hiten és a közös emberiség felfogásán kell alapuljon. A kulcskérdés ma az, hogy vajon a vallásszabadság a korlátozások és tiltások megszüntetését jelenti-e csupán az egyén jogának érvényesülésében, vagy pedig olyan szilárd törvényes alapnak a megteremtését, amelyen a vallások és intézményeik, de maga az állam is konfliktusmentesen tud működni. A vallási türelem, a szeretettől és tisztelttől eltérően lényegében negatív erény és csupán a más hiten levők megtűrését jelenti. Ezért olyan pozitív lépésekre van szükség a vallások és felekezetek részéről, amelyek kölcsönös szeretetet és tiszteletet fognak eredményezni.

Az unitárius vallásnak — és ez a jövő elvárása is egyben — a katalizátor szerepét kell felvállalnia és betöltenie azzal az erkölcsi bátorsággal, amellyel a múlt megpróbáltatásait sikeresen kiállta. Az alap számunkra ma és a jövőben is az evangélium, Jézus tanítása. Ezt kell hirdetnünk és megélnünk.

A Jézus által hirdetett szabadság valójában szeretet-viszony Isten és embertársaink között, akiknek szintén biztosított az önmagunk számára megkövetelt szabadság. Ezt a szeretetet meg kell mutatni még azoknak is, akik visszautasítják mások szabadságának a tiszteletben tartását és üldözik azokat. Ez a magatartás

természetesen nem zárja ki, hogy a törvény által biztosított jogi eljárásokhoz folya-
modjunk. Mindent meg kell tennünk, de mások elleni támadás és erőszak nélkül.

Az unitárius ember, mint Jézus tanítványa, akárcsak tanítómestere, mások méltósága iránti teljes tisztelettel megpróbál megérteni és figyelmesen meghallgatni mindenkit, elősegíteni minden ember szabadságát és egyben elfogadni annak következményeit, hogy hűséges marad lelkiismeretéhez, hitének követelményeihez, Isten és ember iránti őszinteségben és szeretetben.

Dr. Robert Traer

HIT ÉS SZABADSÁG*

“Ahol az Úr lelke, ott a szabadság”
(2Kor 3,1)

A vallásszabadság az alapvető emberi jogok központja. A vallásos meggyőző-
dés kinyilvánításának és gyakorlatának a joga, az állam beavatkozása nélkül, mélyen
gyökerezik a nyugati kultúrában, és mint az emberi méltóság lényeges társadalmi
feltételét, világszerte elfogadták.

Ez a jog azt tükrözi, hogy Isten lelke életünkben különös és titokzatos mó-
don működik. A Lélek munkájának hatására különböző hitfelfogások és gyakorla-
tok felé vonzódnak. A vallás egyik nagy ténye a vallás kifejezésének és
gyakorlatának különbözősége, nemcsak a különböző hagyományok között, hanem
bármelyik hagyományon belül. Világos például, hogy tekintélyes különbözőség léte-
zik az unitáriusok között, úgyszintén az unitáriusok és más vallásfelekezetek tagjai
között.

Ezért a vallásszabadság védelme annak a fontos lelki ténynek a törvényes
elismerése, hogy az igazság Lelkét különböző utakon fogjuk fel. Egyeseknek Isten
az a név, mely az élet alapvető igazságait képviseli. Másoknak pl. Buddha mutatja az
utat, és sokak számára nincs neve annak, aki őket az igazság útján vezeti. Termé-
szetesen ez nem azt jelenti, hogy mindenki felfogása egyformán igaz, mert ilyen
viszonylagos álláspont az igazságot egyszerű véleménnyé csökkentené. De el kell
ismernünk, hogy a vallási különbözőség tény, amely törvényes védelmet és lelki
elismerést érdemel. A mi kihívásunk az, hogy szemben ezzel a különbözőséggel,
felismerjük és cselekedjük azt, ami igaz és helyes.

A nemzetközi emberi jogok törvénye

A nemzetközi emberi jogok törvénye kísérlet arra nézve, hogy az emberi
méltóság lényeges társadalmi feltételeit megállapítsa és védelmezze. Ez a törvény
védelmet nyújt a különböző vallási és kulturális gyakorlatoknak, ugyanakkor világo-
san állítja minden személy emberi méltóságát, de elutasítja az emberi méltóságnak

* Angolból fordította dr. Rezi Elek